

”

Ісламова О. Особливості дистанційного навчання англійської мови для персоналу європейських прикордонних відомств з використанням методів фасилітації. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2023. Том 11, № 3. С. 6-11. DOI: 10.31110/2616-650X-vol11i3-001

Islamova O. Osoblyvosti dystantsiinooho navchannia anhliiskoi movy dlia personalu yevropeiskykh prykordonykh vidomstv z vykorystanniam metodiv fasylytatsii [Features of distance learning of the english language for staff of european border agencies using facilitation methods]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 2023. Vol. 11, No 3. S. 6-11. DOI: 10.31110/2616-650X-vol11i3-001

УДК 355.23;339.21

DOI: 10.31110/2616-650X-vol11i3-001

Олександра ІСЛАМОВА

Національна академія

Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-2102-7363>a.islamova90@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ПЕРСОНАЛУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРИКОРДОННИХ ВІДОМСТВ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДІВ ФАСИЛІТАЦІЇ

Анотація. У статті досліджено особливості дистанційного навчання англійської мови для персоналу європейських прикордонних відомств, для сприяння інтеграції передових ідей у систему дистанційного навчання майбутніх офіцерів-прикордонників у закладі вищої освіти Державної прикордонної служби України, зокрема, надання їм можливості підвищувати рівень іношомовної компетентності у процесі професійної підготовки за дистанційної формою навчання. Відомо, що Державна прикордонна служба України активно співпрацює з європейською агенцією Фронтекс, що дозволяє українським прикордонникам брати участь у міжнародних освітніх проєктах, курсах дистанційного навчання загальноєвропейського значення, використовувати електронні навчальні комплекси та підручники, тренажери на основі віртуальної реальності. Розкрито поняття «фасилітація» в освітньому онлайн середовищі, що загалом інтерпретується як сукупність навичок, що використовуються для ефективного управління діяльністю курсантів в мережі Інтернет, що дозволяє виконувати заплановані завдання у мінімальні терміни з максимальним залученням учасників. Висвітлено інноваційні форми та методи навчання, які впроваджуються в навчальний процес, такі як: «Світлове кафе», «Поляризація думок», «Модераційні картки», «Континіум», «Акваріум». Узагальнено результати застосування фасилітаційних методів і прийомів під час проведення «Інтенсивного онлайн-курсу англійської мови для прикордонників», що засвідчило ефективність проведеного навчального курсу та вказує на доцільність використання фасилітаційних методів і прийомів у рамках онлайн-курсів навчання майбутніх офіцерів-прикордонників у вітчизняних закладах вищої військової освіти. Відповідно, об'єктивним є сприяння розвитку фасилітаційних навичок тренерів прикордонних закладів освіти на основі передового європейського досвіду.

Ключові слова: майбутні офіцери-прикордонники; іноземна мова; професійна підготовка; дистанційне навчання; фасилітація, фасилітатор.

Oleksandra ISLAMOVA Bohdan Khmelnytskyi National Academy
of the State Border Service of Ukraine, Ukraine<https://orcid.org/0000-0002-2102-7363>a.islamova90@gmail.com

FEATURES OF DISTANCE LEARNING OF THE ENGLISH LANGUAGE FOR STAFF OF EUROPEAN BORDER AGENCIES USING FACILITATION METHODS

Abstract. The article examines the peculiarities of distance learning of English for the personnel of European border agencies, to promote the integration of advanced ideas into the system of distance learning of future border officers in the institution of higher education of the State Border Service of Ukraine, in particular, giving them the opportunity to increase the level of foreign language competence in the process of professional training distance education. It is known that the State Border Service of Ukraine actively cooperates with the European agency Frontex, which allows Ukrainian border guards to participate in international educational projects, distance learning courses of pan-European significance, use electronic educational complexes and textbooks, simulators based on virtual reality. The concept of "facilitation" in the educational online environment is revealed, which is generally interpreted as a set of skills used to effectively manage the activities of cadets on the Internet, which allows you to perform planned tasks in the shortest possible time with the maximum involvement of participants. Innovative forms and methods of learning that are introduced into the educational process, such as: "World Cafe", "Polarization of opinions", "Moderation cards", "Continuum", "Aquarium" are highlighted. The results of the application of facilitation methods and techniques during the "Intensive online course of English for border guards" were summarized, which proved the effectiveness of the conducted training course and indicated the expediency of using facilitation methods and techniques as part of online training courses for future border guards in domestic institutions of higher learning military education. Accordingly, it is objective to promote the development of facilitation skills of trainers of border educational institutions based on best European experience.

Key words: future border guards, foreign language, professional training, distance learning, facilitation, facilitator.

Постановка проблеми. Необхідність підвищення якості професійної підготовки особового складу Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) зобов'язує Україну дотримуватися вимог Угоди про співпрацю з Європейським Союзом, проводити якісну підготовку прикордонників за

стандартами європейських прикордонних відомств, посилювати співпрацю з країнами НАТО з метою створення ефективної системи запобігання та протидії загрозам національній безпеці. Тому сьогодні професійна підготовка майбутніх прикордонників широко охоплює можливості дистанційного навчання, електронних освітніх ресурсів, «хмарних» технологій та технологій віртуальної реальності.

Стратегічною метою впровадження дистанційного навчання (далі – ДН) у ДПСУ є надання майбутнім офіцерам-прикордонникам, а також у цілому, усім категоріям персоналу ДПСУ можливості підвищувати професійну компетентність у відомчих закладах освіти, а також у підрозділах охорони кордону за рахунок використання відомчої мережі Intranet та телекомунікаційних технологій. З цією метою в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (далі – НАДПСУ) створено систему дистанційного навчання у складі: Головного координаційного центру (відділ професійно-технічної підготовки та організації виховної діяльності Департаменту кадрового забезпечення ДПСУ); головного центру дистанційних технологій при НАДПСУ; регіонального прикордонного командування; Базового центру та відділів підготовки кадрів; курсів дистанційного навчання на базі сервера головного центру [1].

Розробку курсів ДН та проведення консультацій забезпечують викладачі-тьютори (з якими постійно ведеться методична підготовка, надається допомога з розробки навчальних матеріалів до цих курсів) [4]. Деякі курси передбачають проведення практичних занять та підсумкового контролю знань на базі навчальних закладів ДПСУ. З метою забезпечення зворотного зв'язку та вивчення результатів якості розробки навчальних матеріалів проводиться обробка анкет випускників курсів за допомогою спеціального програмного забезпечення з автоматичною обробкою результатів анкетування.

Система підготовки українських прикордонників охоплює базову підготовку у відомчих закладах освіти, професійну підготовку під час служби в підрозділах охорони кордону, підготовку на курсах підвищення кваліфікації в НАДПСУ та навчальних центрах. Останнім часом ДПСУ розпочала активну співпрацю з європейською організацією, яка займається підготовкою прикордонників у країнах Європейського Союзу – Frontex (Європейське агентство прикордонної та берегової охорони). Це дозволяє українським прикордонникам брати участь у міжнародних освітніх проектах, обмінюватися здобутими знаннями, організувати навчання за європейськими та міжнародними стандартами, сприяти оптимізації структури національних правоохоронних органів. У співпраці з агентством Frontex НАДПСУ має доступ до освітньої веб платформи Virtual Aula. Ця веб платформа містить професійно орієнтовані дистанційні курси, електронні підручники та посібники, тренажери для всіх категорій прикордонників.

Актуальність проблеми посилюється вимогами до професійної кваліфікації науково-викладацького складу вищих військових навчальних закладів. Такі викладачі мають демонструвати професійну компетентність у використанні інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), спеціалізованих електронних засобів, електронних підручників та тренажерів. Отже, постала проблема підвищення професійної компетентності педагогічних працівників прикордонного закладу освіти для роботи у форматі дистанційного навчання, відповідно до сучасних вимог, використання студентоорієнтованого підходу, забезпечення допомоги та консультування, що останнім часом у педагогічній спільноті отримало назву «фасилітації навчання» (англ. – learning facilitation).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор.

Саме поняття «фасилітація» характеризується сукупністю навичок, які використовуються для ефективної організації обговорення навчальних питань без зайвих витрат часу та здійснення запланованих завдань у мінімальні терміни з максимальним залученням учасників. Така фасилітативна організація з групової роботи, спрямована на з'ясування та досягнення цілей групи, сприяє ефективній підготовці майбутніх спеціалістів різної кваліфікації [2]. Фасилітатор – це особа, яка керує процесом обговорення, проводить успішну групову комунікацію, допомагає групі зрозуміти загальну мету та підтримує позитивну групову динаміку для досягнення мети в процесі обговорення, не підтримуючи ні одну з позицій чи сторін [7].

Проблема фасилітаційних прийомів професійної підготовки фахівців в умовах ДН досліджувалася багатьма вченими. Так, фасилітацію в онлайн середовищі можна розглядати як управління діяльністю студентів в онлайн-середовищі [11]. Дослідники описують онлайн-фасилітацію також як управління спілкуванням студентів в мережі Інтернет. Вивчення моделей фасилітації очима викладача заохочує створювати соціальне розуміння через онлайн-діалог, щоб допомогти викладачам сприяти навичкам діалогічного мовлення, навчаючись онлайн [12]. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх прикордонників було предметом дослідження А. Балендра (2019), який досліджував зарубіжний досвід створення електронних навчальних комплексів для мобільного навчання прикордонників на базі веб-платформи прикордонних відомств Європейського Союзу, зосереджуючись на застосуванні студентоцентричного підходу, активному впровадженні мобільного навчання (використання мобільних гаджетів під час навчання),

використанні технологій віртуальної, доповненої та змішаної реальності [9]. Проте питання розвитку навичок фасилітації онлайн-навчання в системі дистанційного навчання прикордонників ще не були досліджені повною мірою.

Тому **метою** цього дослідження є висвітлення особливостей дистанційного навчання англійської мови прикордонників країн Європейського Союзу з використанням методів фасилітації для підвищення ефективності іншомовної підготовки вітчизняних прикордонників у системі дистанційного навчання.

Для досягнення поставленої мети дослідження нами було використано: теоретичні методи аналізу наукових, методичних джерел, навчальних планів з метою визначення стану розробки зазначеної проблеми у теорії і практиці професійної освіти; аналіз і синтез – для обґрунтування термінологічного апарату дослідження; систематизацію, порівняння та узагальнення наукової літератури – для визначення особливостей розвитку навичок онлайн-фасилітації, прогностичний метод – для виявлення позитивних ідей досвіду європейських прикордонних відомств щодо підвищення фасилітаційних навичок викладачів, які займаються іншомовною підготовкою прикордонників.

Виклад основного матеріалу

Підготовка тренерів-фасилітаторів для викладання професійно-орієнтованих дисциплін в країнах ЄС

Нині в прикордонних відомствах країн ЄС окремі професійно-орієнтовані дисципліни (навчальні курси, тренінги) проводять експерти-мультиплікатори. Нещодавно запроваджені умови карантинних обмежень зумовили необхідність проведення додаткового навчання для цієї категорії осіб, залучених до проведення професійних курсів, та ознайомлення їх з вимогами до навчання в умовах відсутності можливості контактного навчання. У 2018 році прикордонні відомства країн ЄС під егідою агентства Frontex виступили з ідеєю посилити підготовку фахівців-мультиплікаторів та розробити навчальний курс для задоволення цих потреб.

Так, освітній процес в межах змішаного навчального курсу «Підготовка тренерів-фасилітаторів для викладання прикордонно-орієнтованих дисциплін» був розроблений таким чином, щоб відобразити різноманітні вимоги до професійної підготовки прикордонників різних країн ЄС та доповнювати і підтримувати проведення інших професійно-орієнтованих навчальних курсів відповідно до національної тематики. Розроблений навчальний курс надає учасникам педагогічній базис та гарантує, що вони зможуть ефективно виконувати обов'язки тренерів для викладання прикордонно-спрямованих дисциплін, у тому числі й в умовах дистанційного навчання.

Специфіка навчального курсу з підготовки тренерів-фасилітаторів полягає в тому, що він охоплює 5 навчальних кредитів (115 навчальних годин). Відповідно до вимог до вступу заявник повинен бути членом прикордонного відомства ЄС; рівень англійської мови повинен бути B2 (відповідно до Загальноєвропейських стандартів з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання) [6]. Ураховуючи цей діапазон необхідних компетенцій і визнаючи, що багато потенційних здобувачів брали участь у курсах неформального й інформального навчання, курс пропонує модульний підхід (загалом 3 модулі), щоб забезпечити необхідні знання, навички та компетенції, необхідні кожному здобувачеві та гнучкий графік навчання.

Під час цього навчального курсу застосовується змішаний підхід до навчання для моделювання широкого спектра форм і методів викладання. Перший модуль курсу подається у віртуальному навчальному середовищі, тоді як модулі 2 і 3 містять компоненти контактного разом із самостійним типом навчанням. Кожен модуль має онлайн-компонент оцінювання, оскільки всі тренінги розміщено на веб-платформі Virtual Aula. Модулі з контактними фазами навчання дозволяють практичні оцінки, пов'язані з розробкою та проведенням занять, та використовувати зворотний зв'язок для подальшого покращення навчального курсу відповідно до змін оперативного контексту діяльності з охорони кордону. Під час онлайн-навчання здобувачі ознайомлюються з ключовими функціями, якими повинен володіти тренер у віртуальному навчальному середовищі Moodle. Вони мають можливість перевірити ці функції одночасно з тренером, який проводить заняття. Такими функціями можуть бути: постановка завдання; керування та завантаження матеріалів здобувачів; керування й виставлення оцінок.

Перед початком онлайн-навчання слухачі отримують навчальний пакет з документами, мультимедійними ресурсами та завданнями для оновлення або ознайомлення з підходом, орієнтованим на здобувача, і роллю тренерів, а також PowerPoint як інструмент для тренерів. Учасники курсу беруть активну участь у дискусійному форумі, створеному на веб-платформі «Virtual Aula». Завдання, пов'язані з вивченням теоретичного матеріалу, ставлять викладачі, вони також модерують та заохочують дискусію слухачів. Активна участь у дискусійних форумах є обов'язковою та важливою частиною процесу навчання. Під час фази контактного навчання слухачі розвивають навички планування занять, проведення міні-лекцій, брати участь у практичних вправах і груповій роботі, спілкуватись один з одним і надавати конструктивний зворотний зв'язок щодо виконаних завдань

своїх однокласників. Навчальна діяльність на цьому етапі полегшується завдяки використанню віртуального навчального середовища, яке дає слухачам можливість взаємодіяти та ознайомитися з Moodle у ролі учасників та тренерів. Прогрес у навчанні забезпечується використанням інструментів навчання та критеріїв оцінювання, які є відповідними до мети заняття, узгоджені з результатами навчання та сприяють підтримці слухачів протягом усього модуля [3].

Відповідно до результатів навчання за програмою навчального курсу, слухачі здатні:
вибірково застосовувати низку методів навчання, інструментів, технік і навичок спілкування для проведення освітніх заходів онлайн;

оцінювати продуктивність роботи студента, включаючи взаємоперевірку, забезпечуючи досягнення результатів навчання та надання конструктивного зворотного зв'язку.

Реалізація дистанційного навчального курсу

«Інтенсивного онлайн-курсу англійської мови для прикордонників»

Отримані знання, фасилітаційні методи і прийоми тренери прикордонно-орієнтованих дисциплін застосовують під час викладання «Інтенсивного онлайн-курсу англійської мови для прикордонників». Досвід проведення такого навчального курсу засвідчив ефективність проведеного навчального курсу та довів доцільність використання фасилітаційних методів і прийомів у рамках онлайн-курсів підготовки особового складу прикордонних відомств.

Технології фасилітації, які використовують тренери онлайн-курсу англійської мови для реалізації принципів фасилітації, є такими: «Світове кафе», «Відкритий простір», «Наступного року в той же час», «Пошук майбутнього», «Парадигма позитивних змін», «Мозковий штурм», «Динамічна фасилітація» та ін. Ці технології підвищують ефективність процесу групового прийняття рішень (аналіз ситуації; виявлення варіантів, альтернатив; вибір найкращого варіанта), створюють, підтримують позитивний груповий клімат (підвищують рівень залученості в процес обговорення; стимулюють ініціативу; заохочують відповідальність за процес і результат), забезпечують обмін досвідом між учасниками, сприяють їх саморозвитку.

Також у процесі фасилітації навчання прикордонників під час «Інтенсивного онлайн-курсу англійської мови для прикордонників» впроваджено інноваційні форми та методи, такі як: «Тренування», «Поляризація думок», «Модераційні картки», «Континіум», «Акваріум». Наприклад, метод «Тренування» був розроблений для того, щоб допомогти учасникам взаємодіяти в проблемній команді з низьким рівнем довіри та забезпечити відкриті дискусії в умовах ланцюга підпорядкування. Метод дозволяє швидко об'єднати учасників, створити культуру передової прикордонної служби, яка швидко змінюється. Метод під назвою «Поляризація думок», використовується для необхідності розглянути два сценарії розвитку ситуації: оптимістичний і песимістичний. Ведучий ділить групу на два табори – «оптимістів» і «скептиків». «Оптимісти» говорять про позитивні сторони (вигоди, переваги), «скептики» – про негативні (ризик, наслідки). Цей спосіб допомагає виявити приховані проблеми та небезпеки. «Модераційні картки» – метод пошуку рішення з великою кількістю факторів і завдань, багато з яких приховані. Тренер ставить питання або ставить проблему. Учасники записують свою відповідь на картках (форми Goggle), які потім групуються за значенням. Найкраще рішення проблеми вибирається з кількох груп і обговорюється всіма [8].

«Континіум» – цей метод допомагає групі спілкуватися у випадку наявності протилежних позицій. Одна група називається стороною «за», інша – «проти». Залежно від своїх поглядів, рівня емоцій і ставлення до того чи іншого питання учасники обирають свою точку зору відповідно до зазначеної умовної лінії. Потім учасників з різними поглядами просять поділитися ними. Під час використання методу «Акваріум», тренер проводить інструктаж щодо змін у обстановці на ділянці кордону. У відповідні моменти тренер припиняє інструктаж, щоб ознайомитися з групою, з їх досвідом чи практикою вирішення певних проблемних питань. Тренерами у складі таких груп можуть бути фахівці певної галузі знань, здатні дати конструктивне узагальнення результатів роботи. Мета рольової гри – відпрацювання навичок та напрацювання альтернативних способів дій у різних ситуаціях [13].

Говорячи про професійні якості, якими повинен володіти тренер-фасилітатор, це: «чесність», «відкритість», «стимулювання», «безумовне позитивне прийняття», «довіра», «емпатійне розуміння», а також баченням поведінки учасника, його різноманітних реакцій. Ефективним також вбачається [10]:

- використання різноманітних навчальних ресурсів і створення спеціальних умов, що сприяють забезпеченню здобувачам психологічну та фізичну доступність;
- формування різноманітних зворотних зв'язків між тренером і студентами під час навчання;
- створення груп вільного спілкування для підвищення рівня психологічної культури міжособистісного спілкування.

Також, фасилітатор повинен постійно наголошувати, що він і студенти працюють разом, також тренери не повинні виставляти себе експертами в темі, а натомість повинні направляти студентів у процесі навчання. Це включає можливість поділитися власними джерелами та посиланнями, які

допоможуть детальніше розкрити теми курсу. Фасилітатори також акцентують увагу на рівності прав та суб'єкт-суб'єктному підході, подають це у ненав'язливій та «невимушеній» формі, створюючи атмосферу довіри та недискримінації. Оцінювання онлайн-сесій під час навчання прикордонників передбачає кожне оцінювання як можливість навчання, як для результатів модуля, так і для результатів навчання, пов'язаних із навичками проведення справедливого оцінювання, використання узгоджених рубрик оцінювання та надання конструктивного зворотного зв'язку. Отже, взаємне оцінювання є ключовим компонентом забезпечення ефективного онлайн-оцінювання.

Іншим важливим, інноваційним аспектом фасилітації онлайн-навчання є використання онлайн-дошок. Нині застосовуються такі як: Inout, Lino, Miro, Mural, Stormz, Padlet тощо. Вони надають можливість відтворювати заняття в класі, коли ви запишете ідеї на листках, а потім можете групувати їх і перегрупувати за темами. Для навчання прикордонників іноземних мов найбільш доцільним є насамперед Padlet – візуальна віртуальна дошка, яка дозволяє слухачам ділитися текстом, посиланнями, картинками та відео, залишати відгуки та оцінки, а також переставляти та ділитися посиланнями. Miro виграє за зовнішнім виглядом, а меню також працює більш інтуїтивно. Ця дошка виглядає більш спокійно завдяки продуманій палітрі кольорів, проте структура меню дошки Mural простіша і містить меншу кількість кнопок [14].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнення та аналіз результатів застосування фасилітаційних методів і прийомів під час проведення «Інтенсивного онлайн-курсу англійської мови для прикордонників» засвідчили ефективність проведеного навчального курсу та вказують на доцільність використання фасилітаційних методів і прийомів у рамках онлайн-курсів навчання майбутніх офіцерів-прикордонників у вітчизняних закладах вищої військової освіти. Відповідно, об'єктивним є сприяння розвитку фасилітаційних навичок тренерів прикордонних закладів освіти на основі передового європейського досвіду.

Дослідження не охоплює всіх аспектів зазначеної проблеми. Такі питання, як підвищення якості підготовки майбутніх прикордонників шляхом розробки та використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, у тому числі засобів віртуальної реальності, для формування та розвитку професійних навичок виконання професійних обов'язків у різних умовах оперативно-службової діяльності органів охорони кордону, потребують подальшої уваги.

Список використаних джерел

1. Australian flexible learning framework for the national vocational education and training system 2000-2004: implementation plan, 2003.
2. Балендр А., Корольов В., Адамчук О., Якимчук А., Сінкевич С., Блощинський І. Розвиток дистанційного навчання прикордонників у країнах Європейського Союзу. *Інформаційні технології та засоби навчання*, 2019. Том 71. №3. С. 305-319.
3. Балендр А. *Теоретичні і методичні основи професійної підготовки фахівців з охорони кордону в країнах Європейського Союзу* : автореф. дис ... д-ра пед. наук: 13.00.04, Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2020, 40 с.
4. Балендр А. Уніфікована програма базового рівня для підготовки фахівців з охорони кордону країн Європейського Союзу. *Педагогічний дискурс*, 2018. №25. С. 17-21.
5. *Collaborative online learning: issues in online facilitation*. URL: https://www.researchgate.net/publication/265882001_Collaborative_Online_Learning_Issues_in_Online_Facilitation.
6. Common Core Curriculum for Border and Coast Guard Basic training in the European Union. *Produced by FRONTEx Agency in cooperation with EU Member States and Fundamental rights organisations*. Warsaw, Rondo ONZ 1, 2017. 378 p.
7. Hilko S. Facilitative approach to the training of future psychologists. *Psychological and pedagogical support of modernization of postgraduate pedagogical education in the conditions of changes: All-Ukrainian*. scientific-practical internet conference. University of Education Management, Kyiv, 2014.
8. Martynova A. Фасилітація як організаційна технологія розвитку та змін. *Організаційна психологія*, 2011. Т. 1. №2. С. 53-91.
9. Noakes N. Developing online facilitators. *Developing Learning Environments: Creativity, Motivation and Collaboration in Higher Education*, 2004. №1. Pp. 291. URL: https://www.researchgate.net/publication/293218051_Developing_online_facilitators.
10. Rogers C. Carl Rogers describes his way of facilitating encounter groups. *The American Journal of Nursing*, 1971. No 71(2). Pp. 275-279. URL: <https://www.jstor.org/stable/3421801?seq=1>.
11. Сорока О., Калаур С., Балендр А. Моніторинг формування корпоративної культури спеціалістів соціальних установ. *Постмодерністські відкриття*, 2019. No11. <https://doi.org/10.18662/PO/11.1SUP1/131>.
12. Swann J. A dialogic approach to online facilitation. *Australasian Journal of Educational Technology*, 2010, No 26(1). URL: <https://doi.org/10.14742/ajet.1102>.
13. *Tools Of Dialogue In Making Effective Decisions At The Community Level. Osce Training materials*, 2019. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/9/452800.pdf>.
14. Van Der Storm E. Miro Vs Mural. *Which online collaborative platform to choose*. March 2020. URL: <https://stormpunt.nl/en/2020/03/17/miro-vs-mural/>.